

ЧЫГЫШ ТААНУУНУН МАСЕЛЕЛЕРИ

ВОПРОСЫ ВОСТОКОВЕДЕНИЯ

ISSUES OF ORIENTAL STUDIES

e-ISSN: 1694-8653

№2/2023, 86-90

УДК:

DOI: [10.52754/16948653_2023_2_12](https://doi.org/10.52754/16948653_2023_2_12)

ФЕРГАНА ӨРӨНҮНДӨГҮ ЧЕК АРА МАСЕЛЕЛЕРИ (2010-2020-ЖЖ.)

ПОГРАНИЧНЫЕ ВОПРОСЫ В ФЕРГАНСКОЙ ДОЛИНЕ (2010-2020)

BORDER ISSUES IN THE FERGHANA VALLEY (2010-2020)

Носиров Шерзодбек Исматуллаевич

Носиров Шерзодбек Исматуллаевич

Nosirov Sherzodbek Ismatullaevich

Улуу окутуучу, Ош мамлекеттик университети

старший преподаватель, Ошский государственный университет

Senior lecturer, Osh State University

ФЕРГАНА ӨРӨӨНҮНДӨГҮ ЧЕК АРА МАСЕЛЕЛЕРИ (2010-2020-ЖЖ.)

Аннотация

Бул макалада 2010-2020-жылдардагы Фергана өрөөнүндөгү чек ара маселелери, келип чыгышы, себептери жөнүндө маалыматтар жазылган.

Ачкыч сөздөр: анклав, аскердик база, чек ара, ички саясат, көйгөй.

**ПОГРАНИЧНЫЕ ВОПРОСЫ В ФЕРГАНСКОЙ
ДОЛИНЕ (2010-2020)**

**BORDER ISSUES IN THE FERGHANA VALLEY
(2010-2020)**

Аннотация

В этой статье перечисляются основные пограничные проблемы Ферганской долины на 2010-2020 годы, а также информация о происхождении и причинах.

Abstract

This article contains information about border problems, origins and causes of the emergence of the Fergana Valley in 2010-2020.

Ключевые слова: анклав, военная база, граница, внутренняя политика, проблема.

Keywords: enclave, military base, border, internal politics, problem.

Киришүү

Фергана өрөөнүндөгү чечилбеген чек ара көйгөйлөрүнүн татаал мүнөзү Борбор Азиядагы стабилдүүлүккө жана жакшы коңшулук мамилелерге олуттуу көйгөйлөрдүн бири бойдон калууда. Аймактын өкмөттөрү, анын ичинде Кыргызстан да талаш-тартыштарды чечүү үчүн бардык чараларды көрүп жатат. 2020-жылдын октябрь окуясынан кийин Кыргызстандын жетекчилиги “баардык чек ара маселелери чечилиши керек” деп билдирген.

Айлана-чөйрөнүн ролу жөнүндө талкууда чыр-чатактардын келип чыгышында же чечилишиндеги чөйрө, алкагында кызматташкан эл аралык уюмдар «Айлана-чөйрө жана коопсуздук» демилгелери, прагматикалык позицияны карманышкан. Ар кандай кырдаалды изилдөө жана баалоо кийинки менен бирге кызыкдар тараптар конкреттүү багыттарда максаттуу иш-аракеттер мүмкүн болгон чыр-чатактардын ордуна тынчтыкты сактоо туруктуулукка өбөлгө түзөт жана өнүктүрөт. Бул ыкманын бир мисалы катары, биз сунуш кылууда кырдаалга терең баа берүү сиздин көңүлүңүзгө. Фергана өрөөнү, байланыштар жайгашкан аймактардын бири айлана-чөйрө менен коопсуздуктун ортосунда ачык-айкын жана оор чечимдерди талап кылат. Буга байланыштуу Кыргызстандагы акыркы саясий өзгөрүүлөр жана Өзбекстандын Фергана өрөөнүндөгү кайгылуу окуялар дагы бир жолу дүйнөнүн көңүлүнүн борборунда. Кыргызстандын Майлуу-Суу шаарында 2005-жылы жазында Фергана өрөөнүнүн жогору жагында жер көчкү жүргөн. Радиоактивдүү калдыктарды сактоочу жайларга жакын, канчалык жеңил экологиялык бир жаңы эскертүү проблемалары интернационалдык болуп жана проблемалар коопсуздук айлана-чөйрөнүн бузулушуна алып келиши мүмкүн. Социалдык чыңалууну жогорулатууга көмөктөшөт жана жашыруун конфликттерди активдештирүү. Ошол эле оор коомдук-саясий шарттарда мезгил экологиялык кызматташтык ишенимди жана көз каранды жамааттардын ортосундагы мамилелерди жакшыртат жалпы жаратылыш ресурстарынан.

Сунушталган изилдөө Фергана өрөөнүндөгү өлкөлөрдүн өтүнүчү боюнча өткөрүлдү

– Кыргызстан, Тажикстан жана Өзбекстан – жана кеңири алар тарабынан берилген материалдарды пайдаланышкан жана сунушташкан. Бул иш айлана-чөйрө жана коопсуздукту аныктоого колдоо көрсөткөн аймактык коопсуздукка коркунучтун булактары жана чек араны бекемдөө үчүн мүмкүнчүлүктөр кызматташтык болот деп ишенебиз. Ортосундагы байланышты тереңирээк түшүнүүгө көмөктөшөт. Коопсуздук жана айлана-чөйрөнү коргоо, жана ошол эле учурда иш жүзүндө экологиялык компонентти бекемдейт бул боюнча чыр-чатактарды болтурбоо үчүн иш Борбордук Азия үчүн маанилүү аймак.

Кыргызстан-Тажикстан чек арасындагы Чек айылында 8-май күнү жер талашуудан улам, 24-май күнү болсо Ворух анклавында мал жаюудан улам алгач жергиликтүү тургундар, кийинчерээк чек ара жоокерлеринин ортосунда чыр чыгып, ок атышуу болгон. Ок атышуулардан улам Кыргызстан менен Тажикстандын чек ара жоокерлеринин ичинен үчтөн киши жаракат алган. 2-июнь күнү эки мамлекеттин чер арасындагы Эски-Таш аймагында түнкүсүн белгисиз кишилер кыргыз жаранынын автоунаасына ок атышкан. 31-май күнү Кыргызстан-Өзбекстан чек арасындагы Чешме айылында булак суусунун колдонулушу боюнча жергиликтүү калк ортосунда таш-таяктар колдонулган жаңжал чыккан.

Кыргызстан, Өзбекстан жана Тажикстан чек аралаш болгон Фергана өрөөнүндө чек ара маселелери 30 жылдан бери уланып келсе да, акыркы жылдарда бул маселенин чечилиши

боюнча үмүт пайда болгон эле. Кыргызстан жана Тажикстан президенттери өткөн жылы чек арада жолугушуп, эки өлкөнүн чек ара кызматкерлеринин бири-бирине ок чыгарбоосу боюнча макулдашышкан болчу. Ушул жылдын башында чек ара маселесин чечүү үчүн жер айырбаштоо маселесинин күн тартибине алынгандыгы боюнча кабарлар чыга баштаган эле. Шавкат Мирзиёев бийликке келгенден кийин көп жылдардан бери жабылуу турган чек ара ачылып, Өзбекстандын Кыргызстан жана Тажикстан менен чек араларынын такталышы боюнча жылыштар боло баштаган. Ушундан улам чек ара маселелеринин кайрадан козголо башташынын башка себептери барбы деген суроо жаралып жатат.

2020-жылдын 26-май күнү Жамааттык коопсуздук келишими уюмунун Тышкы иштер министрлеринин видеоконференция жыйынында Россиянын тышкы иштер министри Сергей Лавров Кыргызстан-Тажикстан чек ара маселелеринин чечилиши үчүн Москванын ортомчу болууга даяр экендигин жарыялады. Лавровдун бул билдирүүсүнө Тажикстан Тышкы иштер министрлиги ички иштерибизге кийлигишпегиле деп Россияга нота жиберүү аркылуу жооп кылды. Өзбекстан дагы тил маселесинен улам Россияга алардын ички иштерине кийлигишпеши керектигин билдирген эле. Кыргызстанда болсо Россия тарабынан колдонулган Кант аскердик базасынын кеңейтилиши боюнча келишимдин кээ бир пункттары коомчулукта “мамлекет ичинде мамлекет болуп жатат” деген нааразычылыктарды жараткан. Кыскасын айтканда, азыркы учурда Орто Азияда анти-россиялык маанай жогору десек жаңылышпайбыз.

Өзбекстандын Кыргызстан аркылуу Кытайга жаңы транспорт коридорун ачышы, Кыргызстандын Евразия экономикалык биримдигинин бажы тармагындагы көйгөйлөрүн айтып чыгышы, Москваны ыңгайсыз абалга салган жагдайлар болуп саналат.

10 миллиондон ашуун киши жашаган Фергана өрөөнүндөгү чек ара маселелери аймактын стабилдүүлүгүн буза турган тоскоолдук болуп эсептелет. Аймактагы мамлекеттер бул маселени чечпесе өнүгүүсү кечендей берет. Ар кандай провокаторлор аймактын чаң будунун чыгарып, өз максаттарын ишке ашыруу үчүн чек ара маселесин колдонушу мүмкүн. Ошондуктан чек ара маселеси күн тартибине алынып, тез арада чечилиши керек. Көптөгөн маселелер боюнча бири-бирине көз каранды болгон Орто Азия республикалары пандемиядан сабак алып, өз ара кызматташууну жакшыртуу боюнча иш алып барышы керек.

Бул багыттагы белгилүү жыйынтыктар 2020-жылдын март айынын соңунда, Кыргызстан менен Өзбекстан чек ара боюнча макулдашууга жетишкенде жарыяланган. Бул макулдашуулардын санариптик көрсөткүчтөрү биротоло бекитиле электигине карабастан, алардын Кыргызстан үчүн эл аралык жана ички саясий деңгээлдеги практикалык маанисин эске албай коюуга болбойт. Ошол эле учурда кыргыз-тажик чек арасындагы акыркы окуяларга көңүл бурбай коюуга болбойт, бул аймактын коңшу мамлекеттеринин ортосундагы чек ара маселелерин эртерээк чечүү жолуна таасир этиши мүмкүн.

Колдонулган адабияттардын тизмеси

1. Абашин С. Н. Население Ферганской долины (К становлению этнографической номенклатуры в конце XIX — начале XX века) // Ферганская долина: Этничность, этнические процессы, этнические конфликты. — М., 2004.

2. Авксентьев В.А. Этническая конфликтология: в поисках научной парадигмы. Изд: СГУ, 2001.
3. Аликулов, Б.М. Кыргыз Республикасынын улуттук мыйзамдарына ылайык мамлекеттин аймагынын укуктук режими / Б. М. Аликулов // *Вестник Ошского государственного университета*. – 2021. – Vol. 2, No. 3. – P. 272-278. – DOI 10.52754/16947452_2021_2_3_272. – EDN: AXSIXZ.
4. Куддышева, Г., & Мирзакаримов, Ф. (2023). Пограничная безопасность в системе национальной безопасности Кыргызской Республики. *Вестник Ошского государственного университета. Право*, 1(1), 86-96. https://doi.org/10.52754/16948661_2022_1_9. EDN: OAILPA.
5. Рудов Г.А. Ферганская долина: причины кризисных явлений и пути их нейтрализации // *Обозреватель=Observer*. 2014. № 11.
6. Тобакалов, Ч.Б. Эки тараптуу Кыргыз-Өзбек мамилелерин өнүктүрүүнүн негизги багыттары (1991-2000 жж) / Ч. Б. Тобакалов // *Вестник Ошского государственного университета*. – 2020. – No. 1-3. – P. 112-116. – EDN: JNAWDD.